

Galeasen m/s Sonjas förlisning 1944

Skepparen Evert Larsson undgår döden

Evert Larsson (1915–1944) föddes på Saltebro och var näst äldst i Agda och Efraim Larssons barnaskara. Evert startade, likt de flesta, sin karriär i berget som stenhuggare. Så småningom började han att segla på fraktskutor. Under vinterhalvåret blev försäkringarna dyrare på grund av vädret, vilket gjorde fraktfarten mycket mindre lönsam under vintertid. Många sjömän säsongsarbetade därför i berget under de kalla månaderna. Evert var inget undantag.

Drygt 20 år gammal började han att studera navigation. På övervåningen inreddes ett studierum. Dit kom de äldre skepparna i bygden, där var John och Erik Kristiansson och Gunnar Olsson från Spånslätt. När bröderna Kristiansson var på besök låg piptobaksröken som en tät dimma i hela huset. De föreläste och förhörde. Men inte bara skeppare kom på besök, utan även andra sjömän och kollegor, till exempel jämnåriga Gustaf Juliusson från Spånslätt.

Under studietiden blev Evert erbjuden hyra på m/s Venezuela. Han frågade sin lillebror Stig om råd hur han skulle göra. Stig tyckte att han borde ta sin examen, för en ny hyra kunde han alltid få. Så fick det bli. Evert for ner till Göteborg för att tentera och fick

sitt skepparebrev och titeln andreskeppare. Efter att sjömansboken blivit flitigt ifyllt och han fått den formella erfarenheten blev han försteskeppare.

Den skuta varpå Evert tidigare blivit erbjuden hyra, var en lejdbåt på väg mot Rio de Janeiro. Hon avgick från Göteborg i april 1941, men efter att ha lämnat Norge blev hon attackerad av tyska flygplan. M/s Venezuela kom aldrig fram. Hon sänktes av en tysk ubåt. Alla ombord omkom, 41 besättningsmän och åtta passagerare. Däribland Everts vän, matrosen Gustaf Juliusson.

Evert började som skeppare på en oljebåt i Öresund, men fick så småningom ta hand om m/s Sonja, som lastade 120 ton. Redaren själv, Oscar Davidsson (1908–1969) från Hamburgsund, hade blivit sjuk. Redarens bror, Hugo Davidsson (1920–1944), var med som bästeman och ibland följde även en grabb från Gerlesborg. Denne pojk hette Hans-Åke Olsson (1929–1944), även kallad "Putte" av jämnåriga kamrater, och var yngst i Laurentius och Berta Olssons barnaskara.

Första och sista tillbudet

Många förebilder i trakten hade gått till sjöss. Putte ville också ut på sjön, att segla och tjäna egna pen-

gar. Dessvärre var han inte tillräckligt gammal för att få mönstra på ett fartyg eftersom åldersgränsen var 15 år. Putte var 14. Han fick alltså i praktiken inte angöra utländska hamnar. Så när m/s Sonja trafikerade svenska farvatten och la till i svenska hamnar, då kunde han följa med.

De unga sjömännen började i regel längst ner i hierarkin som kock och jungman. Unga pojkar, omkring 15 år, som aldrig lagat mat skulle nu servera en besättning på två till fyra man. Vid hård sjögång var det svårt att både laga, äta och behålla maten. Skepparen och bästemannen höll ihop år efter år, däremot kunde varje säsongstart innebära en ny kock/jungman.

Stig Larsson berättar om en incident när motorerna på m/s Sonja beckade igen. Vid detta tillfälle var åtminstone Evert och Hugo ombord:

Det är en plats utanför Grebbestad som kallas *tjörpanna* 'Tjurpannan' och där skulle de förbi. Då stannade motorn. De försökte att få igång den, men det gick inte och försent att gå i livbåtarna. När de kom ner till brotten så gled båten rätt utanför så att de klarade sig och sedan fick de igång motorn. De berättade det här för redaren och han sa:
– Händer det nånting så sätt er i säkerhet med detsamma, ni kunde gått bort allihop där!

Evert och Hugo seglade till Danmark, Norge och Tyskland. De seglade Göta älv upp till Vänern och ner till Gdynia i Polen. Förutom tillbudet vid Tjurpannan gick allt väldigt bra. Tills en höstdag 1944. Puttes storebror Lennart fick hjälp med tröskningen av sin lillebror på förmiddagen, tisdagen den 5:e september. Klockan två på eftermiddagen kastade m/s Sonja loss. På onsdagsförmiddagen fick Ellen Carlsson, som hade ansvaret för telegrafan, ett samtal från Falkenberg. Hon fick veta att m/s Sonja hade gått under och att de för närvarande sökte efter besättningsmedlemmarna.

De sista livstecknen

Angående last och avresehamn finns motstridiga uppgifter. M/s Sonja sägs dels vara på väg från Landskrona till Falkenberg med 115 ton superfosfat, dels vara på väg från Limhamn till Falkenberg med 115 ton cement. Bara några dagar innan hade m/s Sonja legat i hamn tillsammans med m/s Gunda. På tisdagseftermiddagen, vid 17-tiden, passerade hon Hallands Väderö och då syntes inga tecken till problem. Senare vittnen iakttog dock m/s Sonja:

Man lade märke till att besättningen först firade för att reva och sedan sätta segel igen. Ögonblicket efter firades seglen och motorn arbetade back.

Nästa gång skutan siktades var vid 10-tiden på onsdagsförmiddagen. Hamnkontoret kontaktade omedelbart befälhavaren på livräddningsbåten Adolf Bratt. Ett utdrag ur räddningsjournalen:

Den 6 september. Kl. 1000 siktades från lotsutsikten en galeas utanför Marsten. Vid tillfället hård VSV kuling. Seglen voro nedfirade men någon nödsignal var ej uppsatt. Sedan man observerat, att fartyget drev mot land, gick livbåten ut. Livbåten gick så nära skutan som möjligt och ropade, men fick intet svar. Någon besättning kunde ej iakttagas, men man observerade, att seglen icke voro fastgjorda

M/s Sonja ligger på redan. Lastplanen i förgrunden är nerlusad med gatsten.

med undantag av mesanen. De voro ej skadade och ej revade. En del av storseglet hängde ut genom stb. länsport. Fartyget låg hårt lastat och med någon slagsida. Fartygets livbåt akter saknades, men livbåtstäljorna voro väl upphängde på dävertarna, och det föreföll ej som livbåten sjösatts med brådska därifrån. Livbåten gick då ut och undersökte farvattnet, men kunde ej finna spår av besättningen. Ej heller på Marsten kunde de finnas. Strax innan skutan drev på land vid Skreanäs gick livbåten ner till den, men ingen besättning syntes till. Kl. 1330 strandade skutan och blev vrak. Gåtan med besättningen har ej kunnat lösas.

I den grova sjön slogs skutan fort sönder och besiktningen av vraket var ingen vacker syn. Reling, däck och brädgång saknades på babords sida och vattennivån i maskinrummet nådde motorns cylinderblock. Bordläggningsplankorna på styrbord sida glappade med fri sikt genom fartyget. Stormasten var sönderbruten längs däck, mesanmasten stod lös.

Livbåten hittades tom och kantrad på onsdagseftermiddagen, en mil söder om Falkenberg.

Besättningen hittas

På torsdagen hittade en fiskare ett lik på stranden i Ugglarp. Det var Evert Larsson. Provinsialläkaren och landsfiskalen gjorde en yttre besiktning och beskriver "ytliga sårnader" på näsryggen, höger kind och höger öra och kommer fram till att "ingenting motsäger antagandet att dödsorsaken varit drunkning." Samma fiskare som fann Evert, hittade även en cheviotväst av en annan storlek än Everts. Göteborgs handels- och sjöfarts-tidning skriver:

Det ser ut som om besättningen haft relativ god tid på sig att gå i livbåten. Skepparen hade nämligen tagit med sig en hel del papper samt kr. 237:05 i kontanter. Dessutom vittnade de firade seglen om att besättningen ej brådstörtat lämnat fartyget.

Några dagar efter att Evert hittats, påträffades även Hugo Davidsson "i underkläder". Det var hans cheviotväst som tidigare hittats. Efter flera veckors väntan, för många fyllda av hopp och förtvivlan, hittades Åke "Putte" Olsson. Hans kropp var illa tilltygad, och Puttes mor Berta och John Johansson fick åka ner till Falkenberg för att identifiera honom. När de kom ner visade man upp en strumpa som Berta genast kände igen. För säkerhets skull gick John in och identifierade Putte. Då följde inte Berta med.

De tre teorierna om olycksorsaken

Det gick rykten om att vrakplundrare besökt m/s Sonja. I sjöförklaringen står ingenting om något som bekräftar dessa påståenden. Än idag har ingen kunnat bringa klarhet i vad som verkligen hände ombord på m/s Sonja. Det finns tre teorier för olycksorsaken:

En man har fallit överbord och de övriga ha sökt rädda honom med lillbåten med följd att fartygen blivit manlöst;

att fartyget arbetat sig läck i den grova sjön och börjat sjunka samt därför övergivits av besättningen;

samt slutligen att fartyget genom explosion i närheten sprungit läck och att besättningen väntat, att fartyget omedelbart skulle sjunka och därför övergivit det.

I sjöförklaringen behandlades dessa tre teorier ingående av hamnkaptenen Carl Olof Holmström. För den första teorin talade att fartyget hållit sig flytande och drivit omkring relativt länge. Mot samma teori lyfte Holmström fram det faktum att Evert hade skeppshandlingar och pengar på sig i en vattentät påse. Men, det skulle också ha kunna vara så, "att befälhavaren under nu rådande förhållanden alltid bar denna påse på sig, när fartyget var till sjöss".

De argument som talade för den första teorin talade emot den andra. Om fartyget hållit sig flytande i

tre och en halv timme, kan det inte ha varit så vattenfyllt att besättningen haft någon större brådska. (Kaptenen Holmström kände antagligen inte till händelsen vid Tjurpannan samma år.) Angående den tredje teorin ansåg Holmström att en mina eller sprängboj kunde ha exploderat i fartygets närhet och skrämt upp besättningen. Ett flertal besiktningar av vraket och vrakgods gjordes, men inga sprängskador syntes. Den 24 oktober 1944 kom så ett sista yttrande från sakkunniga:

Vi anser oss emellertid, på grund av de uppgifter som lämnats från olika håll och som i form av rapporter bifogats redarens anmälan till sjöförklaring, kunna lämna stöd åt den teori som gör gällande att en man gått överbord, samt att de båda övriga av besättningen under bärgningsförsök av denne, också förolyckats.

Sorgearbetet

Hela Gerlesborg var i sorg. Bertas man Laurentius hade gått bort lite tidigare och deras två äldre barn hade flyttat hemifrån: Berta var helt ensam. Evert var nyförlovad med en ung norska, Gunborg Julsen. Mitt i all sorg glömdes fästmän nästan bort, men hon under rättades snart och Everts mor Agda skötte kontakten med henne. Det blev några brev men sen förlorades all kontakt.

Hugo hade nyss fyllt 24 år och den unge Putte hade inte ens hunnit fylla 15. Putte var lugn och omusikalisk, berättas det, och verkar ha haft stora planer för att vara så ung. Han hade sagt, att eftersom han så småningom skulle ärva huset efter sin mor Berta, kunde han lika gärna påbörja renoveringsarbetet. Virkesinköp var redan planerat. Siv Andersson skriver om tiden strax efter förlisningen:

Den hösten var svår och jag minns hur underligt allting blev. Folk började plötsligt tala i gåtor, de gick tillsammans och pratade, men kom man in så tystnade samtalen. Tills en dag då det gick upp för

Skepparen Evert Larsson.

Kock/jungman Åke "Putte" Olsson.

oss barn att något förskräckligt hade hänt. Dagarna gick och vi vändades med familjen Larsson, med den ensamma Berta och med familjen i Hamburgsund.

Det dröjde och dröjde och efter hand förlorade vi hoppet om att finna Putte vid liv, nu ville vi bara att han skulle hittas. Ungefär då gick Gösta upp på sitt rum och låste in sig. Han ville inte träffa någon, inte ens prata med kusinen Åke. Jag vill minnas att han låg på detta sätt i mer än ett dygn, kanske två.

Under denna sorgens tid knöts starkare band hos befolkningen i Gerlesborg. De träffades ofta för att uttrycka sina känslor genom musiken. Redaren Oscar Davidsson skriver i Göteborgs-Posten:

Havet har krävt sin tribut. Min högt avhållna besättning har funnit sin grav under plikttroget uppfyllande av det ansvar som anförtratts dem under min svåra sjukdom.

Eder omsorg om mitt fartyg och de bekymmer ni haft för mig, ha alltid djupt rört mig. Då olycksbudet nådde mig kändes det mer än någonsin hur mycket ni betytt för mig under denna tid.

Den sorg, som präglade mitt sinne när jag firade flaggan på halv stång är obeskrivlig. Ett sista varmt tack till er tre. Minnet av m/s Sonjas besättning skall jag aldrig glömma.